

O. Roland Prejs OFMCap*

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

DZIEWIĘTNASTOWIECZNA PRÓBA ODRODZENIA RELIGIJNEGO W KRÓLESTWIE POLSKIM

Obchodzona w 2016 r. 1050. rocznica chrztu Mieszka I i rozpoczęcia chrystianizacji Polski rodzi też pytanie o to, jak w ciągu wieków wyglądały sposoby podtrzymywania i rozwijania wiary w narodzie oraz próby jej ożywienia. Zdajemy sobie bowiem sprawę, że przyjęcie chrztu przez Mieszka I i rozpoczęcie chrystianizacji Polski było procesem, który nie zakończył się w X/XI w., ale siłą rzeczy musiał rozciągnąć się na następne epoki, a w kolejnych wiekach wymagał kontynuacji i pogłębiania. W tekście niniejszym zechcemy przyjrzeć się jednej z takich prób, przypadającej na czasy zaborów i zrealizowanej tylko częściowo wskutek rozmaitych przeszkód. Zastrzec musimy, że nie jest to próba ani jedyna, ani najważniejsza. Wybrana została zupełnie przypadkowo, a wybór jej po części wynika z zachowanych źródeł oraz wykorzystania ich w dotychczasowych badaniach.

Historykom Kościoła znany jest fakt, że w połowie XIX w. doszło w Królestwie Polskim do odrodzenia religijnego, które było częścią większych procesów dokonujących się w Europie, miało jednak swój własny koloryt. Wśród animatorów tegoż odrodzenia zwykle wymienia się ks. Stanisława Chołoniewskiego, ks. Wiktora Ożarowskiego i o. Prokopa Leszczyńskiego, kapucyna¹. Z odrodzeniem religijnym w mniejszym stopniu łączy się osobę innego kapucyna, o. Honorata Koźmińskiego, dziś błogosławionego: ten ostatni postrzegany jest zazwyczaj jako charyzmatyczny założyciel zgromadzeń zakonnych i twórca nowej formy życia zakonnego – zgromadzeń niehabitowych (ukrytych). Nie negując

* O. Roland Prejs OFMCap – prof. dr hab., pracownik naukowy Instytutu Historii Kościoła i Patrologii KUL (doktorat w 1989 r., habilitacja w 2004 r., tytuł naukowy profesora w 2013 r.); zainteresowania badawcze: historia Kościoła w Polsce czasu rozbiorów, historia zakonów franciszkańskich, nauki pomocnicze historii Kościoła.

¹ E. Jabłońska-Deptuła, *Polskie odrodzenie religijne w XIX wieku*, „Więź” 3(1960), nr 5 s. 53–70; W. Urban, B. Kumor, D. Olszewski, *Dzieje Kościoła w zaborze rosyjskim. Królestwo Polskie i tereny włączone do Cesarstwa Rosyjskiego*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 2, cz. 1, Poznań–Warszawa 1979, s. 416–479 (szczególnie s. 474–479); M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 3, cz. 2, *Czasy nowożytnie 1758–1914*, Warszawa 1991, s. 213–220; D. Olszewski, *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1996, *passim*; B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 7, Lublin 2001, s. 141–160.

prawdziwości tych spojrzeń, musimy stwierdzić, że oddają one – jak się wydaje – tylko część prawdy o rzeczywistości znacznie bardziej skomplikowanej i wieloaspektowej, ale właśnie dlatego dla historyka tym bardziej frapującej.

W niniejszym artykule zajmiemy się bliżej dwiema postaciami: o. Prokopem Leszczyńskim i o. Honoratem Koźmińskim, oraz ich wzajemnymi relacjami na niwie odrodzenia religijnego. Najpierw przyjrzyjmy się pokrótce ich biografom.

Jan Tomasz Leszczyński² urodził się 8 lutego 1812 r. w Kozaczówce, parafia Brahiłów, na Podolu w rodzinie ziemiańskiej, stąd jego późniejszy podpis: „o. Prokop z Brahiłowa”. Po ukończeniu gimnazjum w Winnicy i studiach na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego brał udział w powstaniu listopadowym. Szczęśliwie uniknął represji popowstaniowych, a po powrocie w rodzinne strony zajął się gospodarstwem. Czytany i znający biegle języki obce, był duszą towarzystwa. Nie zawarł jednak małżeństwa, a w 1844 r. wstąpił do zakonu, przyjmując imię Prokop. Święcenia kapłańskie przyjął 18 lipca 1847 roku. Skierowany przez prowincjała Beniamina Szymańskiego do pracy duszpasterskiej w środowisku inteligencji warszawskiej, zorganizował specjalne konferencje światopoglądowe i rekolekcje dla mężczyzn z tej sfery. W latach 1856–1859 był gwardianem klasztoru w Lublinie, a w 1859 r. został wybrany prowincjałem Polskiej Prowincji Kapucynów. W tym czasie odbył dłuższą podróż zagraniczną, zapoznając się z metodami i formami duszpasterstwa w Europie Zachodniej. Po zakończeniu kadencji prowincjałskiej w 1862 r. pozostał w klasztorze w Warszawie, skąd w wyniku kasaty w 1864 r. przybył do Zakroczymia. Ciesząc się ogromnym autorytetem wśród współbraci zakonnych, został w 1868 r. przez generała zakonu mianowany tajnym komisarzem Polskiej Prowincji Kapucynów i pełnił tę funkcję do śmierci. Po skasowaniu w 1892 r. klasztoru w Zakroczymiu został przeniesiony do klasztoru w Nowym Mieście nad Pilicą, gdzie zakończył życie 28 lutego 1895 roku.

Życie bł. Honorata Koźmińskiego jest dość gruntownie opracowane, ale z racji porządkowych przypomnijmy podstawowe fakty z jego życia. Urodził się w Białej Podlaskiej 16 października 1829 roku. Na chrzcie otrzymał imiona Florentyn

² Dane biograficzne zob. m.in.: K. Gadacz, *Leszczyński Jan Tomasz, w zakonie Prokop*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972, s. 126–127; B. Kumor, *Leszczyński Prokop Jan Tomasz*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. 2, Warszawa 1982, s. 511–516; J.L. Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. 1, Wrocław 1985, s. 679–697; R. Prejs, *Maryjne piśmiennictwo o. Prokopa Leszczyńskiego, kapucyna*, „*Studia Franciszkańskie*” 1988, nr 3, s. 333–348; tenże, *Twórczość dewocyjna czy przejaw ultramontanizmu? O pisarstwie o. Prokopa Leszczyńskiego, kapucyna*, w: *Kościół i społeczność. Rewolucje – demokracje – totalitaryzmy. Studia z dziejów XIX i XX wieku*, red. J. Walkusz, Lublin 1993, s. 79–88; tenże, *Piśmiennictwo religijne kapucynów Prowincji Polskiej na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, red. J. Walkusz, t. 1, Lublin 2002, s. 139–140; tenże, *Leszczyński Prokop, imię chrzestne Jan Tomasz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, Lublin 2004, kol. 859–860.

Wacław. Po skończeniu szkoły średniej podjął studia architektury w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych, ale przerwał je, aresztowany w związku z podejrzeniem o udział w spisku antycarskim. W tym czasie przeżył kryzys wiary. Przebywając w więzieniu, doświadczył jednak cudownego nawrócenia, a po uwolnieniu wstąpił w 1848 r. do zakonu, przyjmując imię Honorat. Świecenia kapłańskie otrzymał 27 grudnia 1852 roku. Zasłynął jako wytrawny spowiednik i wybitny znawca sumień, który wielu ludziom dopomógł w odkryciu powołania zakonnego lub kapłańskiego. Przebywając początkowo w klasztorze w Warszawie, przeżył tam kasatę klasztorów w 1864 r., został wywieziony do Zakroczymia, a po skasowaniu tego klasztoru w 1892 r. został przeniesiony do klasztoru w Nowym Mieście nad Pilicą. Po śmierci o. Prokopa Leszczyńskiego został w 1895 r. mianowany tajnym komisarzem Polskiej Prowincji Kapucynów. Zmarł w Nowym Mieście 16 grudnia 1916 roku³.

W naszych rozważaniach istotna jest podróż Leszczyńskiego do krajów Europy Zachodniej, odbyta w 1859 roku. Jej powodem było pobłogosławienie związku małżeńskiego pomiędzy hrabią Cezarym Platerem a hrabiną Julią Jezierską; małżeństwo miało być zawarte w Metzu. Leszczyński podczas tej kilkumiesięcznej podróży odwiedził Monachium, Paryż, Lourdes, Wenecję, Rzym, prawdopodobnie też Solesmes we Francji i Turyn, a być może także inne miejscowości. W Rzymie przyjęty był na audiencji przez papieża Piusa IX, spotkał się m.in. ze zmarłych chwstańcami: ks. Hieronimem Kajsiewiczem i ks. Piotrem Semenem, oraz z założycielką niepokalanek a swoją dawną penitentką – matką Józefą Karską. W Paryżu Leszczyński spotkał się prawdopodobnie z dominikaninem Henrim Dominique’iem Lacordaire’em, a w Solesmes z benedyktyinem Prosperem Guérangerem⁴. Oczywiście władze carskie nigdy by na taką podróż nie zezwołyły, tym bardziej że pan młody, jako były uczestnik powstania listopadowego, był u cara „na cenzurowanym”. Aż nadto wyraźnie widać, że ślub hrabiostwa był jedynie

³ Z obszernej literatury dotyczącej Koźmińskiego, powstałej głównie w związku z jego procesem kanonizacyjnym i wyniesieniem na ołtarze, przywołujemy w tym miejscu tylko podstawowe pozycje. K. Gadacz, *Koźmiński Florentyn Wacław, imię zakonne Honorat*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław 1970, s. 67–68; M. Werner, *O. Honorat Koźmiński kapucyn 1829–1916*, współpracownicy: F. Duchniewski, G. Bartoszewski, Poznań–Warszawa 1972; F. Stopniak, *Koźmiński Honorat Florentyn Jan Wacław*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. 2, Warszawa 1982, s. 400–405; J.L. Gadacz, *Słownik*, t. 1, s. 611–615; E. Jabłońska-Deptuła, *Trwanie i budowa. Honorat Koźmiński kapucyn 1829–1916*, Warszawa 1986, *passim*; *Błogosławiony Honorat Koźmiński (Pokłosie beatyfikacji)*, red. G. Bartoszewski, R. Prejs, Warszawa 1993; *Człowiek wielkiej mądrości i świętości. Błogosławiony Honorat Koźmiński kapucyn*, red. G. Bartoszewski, H.I. Szumił, M. Chmielewski, Lublin 1999.

⁴ O szczegółach tej podróży zob.: H. Koźmiński, *Ojciec Prokop kapucyn*, Warszawa 1895, *passim*.

pretekstem, który udało się wykorzystać tylko dlatego, że wdowa Julia Jezierska z d. Bobrinska była Rosjanką. Rzeczywistym powodem wyjazdu było nawiązanie kontaktu z przedstawicielami odrodzenia religijnego dokonującego się na Zachodzie Europy i zapewne zasięgnięcie od nich wskazań co do przeszczepienia tegoż odrodzenia na polski grunt. Na potwierdzenie słuszności naszych domysłów wskazuje fakt, że niemal zaraz po tej podróży Leszczyński został wybrany prowincjałem Polskiej Prowincji Kapucynów⁵.

Jeżeli rzeczywiście kapucyni prowincji polskiej mieli (lub przynajmniej wypracowywali) jakiś plan odrodzenia religijnego w Królestwie Polskim, to rychło legł on w gruzach wskutek wybuchu powstania styczniowego, a wkrótce po nim – kasaty klasztorów w Królestwie Polskim, przeprowadzonej nocą z 27 na 28 listopada 1864 roku⁶. Skasowaniu uległ też warszawski klasztor Kapucynów, który stanowił główne i najbardziej żywotne centrum ich duszpasterstwa w Królestwie, a zakonnicy zostali przesiedleni do klasztoru w Zakroczymiu. Wśród wysiedlonych znaleźli się m.in. o. Prokop Leszczyński i o. Honorat Koźmiński.

Związki o. Honorata Koźmińskiego z o. Prokopem Leszczyńskim sięgały jeszcze czasów, zanim Koźmiński wstąpił do zakonu, i nie były jedynie relacjami pomiędzy dwoma zakonnikami tego samego zakonu. Koźmiński prawdopo-

⁵ Kapucyni pod zaborem rosyjskim stanowili dwie jednostki organizacyjne: prowincję polską, terytorialnie pokrywającą się z Królestwem Polskim, i prowincję ruską, obejmującą klasztory na tzw. ziemiach zabranych. Por. J.L. Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. 2, Wrocław 1986, s. 342; F. Duchniewski, *Kapucyni polscy w latach 1772–1970*, w: *Zakony św. Franciszka w Polsce w latach 1772–1970*, red. J.R. Bar, cz. 2, *Franciszkanie i kapucyni*, Warszawa 1978, s. 137–175; K. Gadacz, *Kapucyni na ziemiach ruskich*, tamże, s. 239–245.

⁶ Kasata klasztorów w Królestwie Polskim w 1864 r. została szeroko omówiona w literaturze. Ważniejsze pozycje: W. Wójcik, *Tak zwana reforma klasztorów w 1864 roku na terenie diecezji sandomierskiej*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 1971, nr 23, s. 343–360; A. Petrani, *Kasata domów zakonnych w Warszawie w 1864 roku w świetle źródeł rosyjskich*, „Prawo Kanoniczne” 1972, nr 1–2 s. 267–275; S. Gajewski, *Kasata klasztorów w diecezji lubelskiej w roku 1864*, „Roczniki Humanistyczne” 1973, z. 2, s. 351–390; J. Kałowski, *Uprawnienia nad zakonami udzielone biskupom przez Stolicę Apostolską po 1864 r.*, „Prawo Kanoniczne” 1977, nr 1–2, s. 137–149; M.M. Grzybowski, *Postawa Wincentego Chościak-Popiela, biskupa płockiego, wobec kasaty klasztorów z 1864 r. w jego diecezji*, „Studia Płockie” 1983, nr 11, s. 257–272; E. Orzechowska, *Własność poklasztorna w diecezji sandomierskiej po ukazie z 8 XI 1864 r.*, „Roczniki Humanistyczne” 1983, z. 2, s. 187–212; P.P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin 1984; A.J. Szeinke, *Kościół Świętego Antoniego i klasztor Franciszkanów-Reformatów w Warszawie 1623–1987*, Kraków 1990; P.P. Gach, *Zakony franciszkańskie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773–1914*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów 1996, s. 11–56; E. Orzechowska, *Z działalności patriotycznej bernardynów w Radomiu w dobie powstania styczniowego (1861–1864)*, tamże, s. 149–161; M. Budziarek, *Realizacja ukazu cesarskiego z 8 XI 1864 wobec klasztoru kapucynów w Lublinie*, tamże, s. 163–176; R. Prejs, *Zakonnicy franciszkańscy Królestwa Polskiego po kasacie 1864 roku. Dzieje – postawy*, Warszawa 2003.

dobnie przed o. Prokopem odbył spowiedź z racji roku jubileuszowego⁷, później obrał Leszczyńskiego za stałego spowiednika, zasięgał jego rady we wszystkich ważniejszych kwestiach natury duchowej, radził się go również w wielu sprawach organizacyjnych dotyczących powstawania zgromadzeń zakonnych życia ukrytego. Pomiedzy stażem zakonnym Leszczyńskiego i Koźmińskiego nie było zbyt wielkiej różnicy, jednakże Leszczyński wstąpił do zakonu jako dojrzały człowiek, mający spory bagaż doświadczeń życiowych, poza tym znakomicie znał teologię, także dzięki korzystaniu z obcojęzycznej literatury. Sprawilo to, że pomiedzy Leszczyńskim a Koźmińskim wytworzył się stosunek na podobieństwo relacji ojca i syna. Kasata klasztorów sprawila, że obaj zakonnicy znaleźli się w Zakroczymiu i relacje pomiedzy nimi uległy zacieśnieniu.

Na czas pobytu w Zakroczymiu przypada szczytowy okres zaangażowania Leszczyńskiego jako pisarza religijnego⁸. Mogło to po części wynikać z niemożności angażowania się w inne aktywności w warunkach pokasacyjnych. Zarazem jest to czas, kiedy Koźmiński rozpoczyna powoływanie do życia niehabitowych zgromadzeń zakonnych, co znów możemy odczytać jako skutek niemożności podejmowania innych form oddziaływania duszpasterskiego⁹. Byłyby to jednak sądy znacznie uproszczone.

Chronologia powstawania poszczególnych zgromadzeń niehabitowych jest dobrze znana, podobnie jak szczegółowe zadania, którym miało się oddawać każde z nich. Jeżeli jednak zestawimy lata powstawania poszczególnych zgromadzeń z ukazaniem się niektórych publikacji Leszczyńskiego, dochodzimy do zaskakujących spostrzeżeń. Pierwszym zgromadzeniem zakonnym powstałym

⁷ W 1850 r. obchodzony był w Kościele tzw. Rok Jubileuszowy (obchodzony co 25 lat). Władze carskie nie pozwoliły na jego ogłoszenie w Królestwie Polskim. Informacje na ten temat przedostały się do zaboru rosyjskiego drogą nieoficjalną i niektórzy biskupi dopiero w 1851 lub 1852 r. ogłosili Rok Święty, nie mówiąc jasno, o co chodzi, lecz tylko informując, że spowiednicy otrzymują władzę odpuszczania grzechów nawet najcięższych i najbardziej gorszących.

⁸ Pisarski dorobek Leszczyńskiego w zasadniczych zrębach został opracowany. Zob. pozycje przywołane w przypisie 2. Zob. także: R. Prejs, *Z dziejów nabożeństwa majowego w Polsce*, w: *In persona Christi. Księga na 80-lecie Księdza Profesora Czesława S. Bartnika*, t. 1, red. K. Gózdź, Lublin 2009, s. 1003–1008.

⁹ Ważniejsze publikacje traktujące w ogólności o zgromadzeniach niehabitowych: E. Jabłońska-Deptuła, *Próby rozwoju i adaptacji polskich XIX-wiecznych zgromadzeń żeńskich*, „Znak” 1968, nr 18, s. 549–569; M. Mazurek, M. Wójcik, *Honorackie zgromadzenia bezhabitowe w latach 1874–1914 w Królestwie Polskim i Cesarstwie Rosyjskim*, w: *Materiały do historii zgromadzeń zakonnych na ziemiach polskich w XIX i początku XX wieku*, red. H. Dylągowa [i in.], Lublin 1976, s. 201–390; *Dziedzictwo błogosławionego Honorata Koźmińskiego. Jego zgromadzenia po stu latach od założenia*, red. H.I. Szumił, G. Bartoszewski, Warszawa–Sandomierz 1998; A. Górecki, *Wspólnotowe życie religijne w Królestwie Polskim. Rola i miejsce kobiet w ukrytych zgromadzeniach bezhabitowych*, „Przegląd Powszechny” 322(2004), s. 419–441.

z inspiracji o. Honorata, habitowym, były felicjanki (Zgromadzenie Sióstr św. Feliksa z Kantalicjo), których współzałożycielką była Angela Truszkowska. W wyniku represji carskich po powstaniu styczniowym felicjanki w Królestwie Polskim zostały rozwiązane jako założone nielegalnie. Większość sióstr wyjechała wówczas do Galicji i na nowo zorganizowała życie zakonne w Krakowie, potem w innych miastach. Emigrantki pozostawały w korespondencyjnym kontakcie z Koźmińskim, który opracowywał dla młodego zgromadzenia konstytucje i inne ustawy. W tym czasie Leszczyński napisał i opublikował żywot św. Feliksa z Kantalicjo, patrona zgromadzenia¹⁰, a ponadto przełożył na język polski kilka dzieł św. Alfonsa Liguoriego, stanowiących pomoce w formacji zakonnej¹¹.

W 1878 r. Koźmiński powołał do życia Zgromadzenie Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej. Na powstanie zgromadzenia wpływ miały objawienia Maryjne w Gietrzwałdzie: choć działo się to w zaborze pruskim, dla o. Honorata było wyraźnym znakiem religijnej promocji ludu wiejskiego¹². Wydaje się wszakże, że o potrzebie powołania do życia zgromadzenia zakonnego mającego za szczególne zadanie apostołat na wsi Koźmiński myślał już wcześniej. Koresponduje z tym opublikowanie przez Leszczyńskiego w 1870 r. żywota św. Germany, pasterki¹³.

Podobna bliskość chronologiczna zachodzi pomiędzy utworzeniem przez Koźmińskiego Zgromadzenia Sług Jezusa a opublikowaniem przez Leszczyńskiego żywota św. Zyty, patronki służących¹⁴, powołaniem do życia przez o. Honorata Zgromadzenia Sióstr Westiarek Jezusa a napisaniem przez o. Prokopa biografii św. Klary z Montefalco¹⁵, utworzeniem przez Koźmińskiego Zgromadzenia Sióstr

¹⁰ *Krótki rys życia ś. Feliksa szczególnego patrona chorych dzieciaków*, Warszawa 1865. – Toż wyd. 2, Warszawa 1887.

¹¹ A. Liguori św., *O modlitwie jako środka otrzymania wszelkich łask od Boga*, Warszawa 1873. – Toż wyd. 2, Warszawa 1886. – Toż wyd. nowe, Chicago 1916; tenże, *O miłości Boga i ufności w przyczynie Maryi*, Warszawa 1874. – Toż wyd. 2, Warszawa 1879. – Toż wyd. 3, Warszawa 1899; tenże, *Sposób ciągłego obcowania z Bogiem*, Warszawa 1874. – Toż wyd. 2, Warszawa 1880. – Toż wyd. 3, Warszawa 1896. – Toż wyd. 3 [popr. 4], Warszawa 1906. – Toż Detroit 1890; tenże, *O modlitwie myślniej czyli medytacji*, Kraków 1876; tenże, *Uwagi nad Męką Pana naszego Jezusa Chrystusa*, Kraków 1876. – Toż wyd. 2 pod zmien. tyt., *Uwagi nad tajemnicami Męki Pana naszego Jezusa Chrystusa*, Kraków 1880.

¹² G. Bartoszewski, *Nieopublikowany rękopis Sługi Bożego o. Honorata Koźmińskiego, kapucyna, pt.: Chwała Jezusowi przez Maryję Niepokalaną Poczetą (opis objawień w Gietrzwałdzie)*, „Studia Warmińskie” 1977, nr 14, s. 349–363.

¹³ *Święta Germana pasterka. Opowiadanie dla ludu*, Kraków 1870. – Toż [wyd. 2], Kraków 1876. – Toż wyd. 2 [popr. 3], Warszawa 1880. – Toż wyd. 3 [popr. 4], Warszawa 1896.

¹⁴ *Święta Zytta służąca. Opowiadanie dla osób w służbie zostających*, Kraków 1877. – Toż wyd. 2, Warszawa 1885. – Toż wyd. 3, Warszawa 1903.

¹⁵ *Żywot św. Klary z Montefalco, tercjarki i augustianki, świeżo przez Ojca świętego Leona XIII kanonizowanej*, Kraków 1882. – Toż [wyd. 2], Warszawa 1888.

Franciszkanek od Cierpiących, mającego wśród swych zadań m.in. opiekę nad chorymi pozbawionymi domów i zmuszonymi zamieszkać w tzw. Przytulisku oraz nad dotkniętymi cierpieniami nerwowymi, a napisaniem przez Leszczyńskiego żywotów św. Benedykta Józefa Labre'a¹⁶ czy św. Jana Rossiego¹⁷.

Teoretycznie rzecz biorąc, jest możliwa przypadkowa zbieżność pomiędzy powstaniem tego czy innego zgromadzenia a publikacją żywota świętego czy świętej, których życie w jakiś sposób korespondowało z zadaniem specjalnym danego zgromadzenia, jednakże faktów tych jest zbyt wiele, by można je było uznać wyłącznie za przypadek.

Wykazaliśmy już w innym miejscu, że twórczość hagiograficzna Leszczyńskiego była świadomym przybliżaniem czytelnikom tych świętych czy błogosławionych, którzy zostali niedawno wyniesieni na ołtarze, a pośrednio zwracała uwagę czytelników na Stolicę Apostolską¹⁸. Wszystko to prowadzi do następujących wniosków, choć na pewno wymagających dalszych, pogłębionych badań: kapucyni polscy mieli w II połowie XIX w. jakiś plan religijnego odrodzenia społeczeństwa w Królestwie Polskim. Elementami tego planu miały być m.in.: umocnienie związku ze Stolicą Apostolską, obudzenie czci dla świętych i apostołów realizowany we wszystkich środowiskach społecznych poprzez zaangażowanie zgromadzeń zakonnych nowego typu – niehabitowych. Oczywiście plan ten, ze względu na carski terror, nie mógł być spisany ani tym bardziej otwarcie dyskutowany czy uchwalany na kapitule lub innym podobnym zgromadzeniu (po 1864 r. kapituły jako instytucje władzy zakonnej były przez carat zakazane), niemniej samo jego istnienie zdaje się nie ulegać wątpliwości. Byłoby to więc ważne świadectwo otwarcia na religijne potrzeby społeczeństwa w dobie popowstaniowej, a zarazem ściśle religijny wymiar tzw. pracy organicznej.

Słowa kluczowe: *Prokop Leszczyński, Honorat Koźmiński, kapucyni, zgromadzenia niehabitowe, piśmiennictwo religijne.*

¹⁶ *Żywot św. Benedykta Labra, żebraka, świeżo przez Ojca św. Leona XIII kanonizowanego*, Kraków 1882. – Toż wyd. 2, Warszawa 1887. – Toż wyd. 3, Warszawa 1896.

¹⁷ *Żywot św. Jana Rossi, kapłana rzymskiego, patrona chorych na nerwy, świeżo przez Ojca świętego Leona XIII kanonizowanego*, Kraków 1882. – Toż wyd. 2, Warszawa 1888.

¹⁸ R. Prejs, *Twórczość dewocyjna, passim*.

Summary

A 19th century attempt at a religious revival in the kingdom of Poland.

This article discusses an aspect of a religious revival in the 19th century Kingdom of Poland. It demonstrates that two capuchin friars: Prokop Leszczyński and bl. Honorat Koźmiński led a coordinated action, the former as a religious writer, the latter as a founder of hidden religious congregations. Themes and publication dates of Leszczyński's works corresponded to the emergence of particular hidden congregations and their respective missions. This leads to a conclusions that such actions were a part of a grander scheme aiming at the religious revival of Polish society in the second half of the 19th century.

Keywords: *Prokop Leszczyński, Honorat Koźmiński, capuchin friars, hidden congregations, religious writing.*

Bibliografia

Opracowania

- Banaszak M., *Historia Kościoła katolickiego*, t. 3, cz. 2, *Czasy nowożytne 1758–1914*, Warszawa 1991.
- Bartoszewski G., *Nieopublikowany rękopis Sługi Bożego o. Honorata Koźmińskiego, kapucyna pt.: Chwała Jezusowi przez Maryję Niepokalaną Pocztą (opis objawień w Gietrzwałdzie)*, „*Studia Warmińskie*” 1977, nr 14.
- Błogosławiony Honorat Koźmiński (Pokłosie beatyfikacji)*, red. G. Bartoszewski, R. Prejs, Warszawa 1993.
- Budziarek M., *Realizacja ukazsu cesarskiego z 8 XI 1864 wobec klasztoru kapucynów w Lublinie*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów 1996.
- Człowiek wielkiej mądrości i świętości. Błogosławiony Honorat Koźmiński kapucyn*, red. G. Bartoszewski, H. I. Szumił, M. Chmielewski, Lublin 1999.
- Duchniewski F., *Kapucyni polscy w latach 1772–1970*, w: *Zakony św. Franciszka w Polsce w latach 1772–1970*, red. J. R. Bar, cz. 2, *Franciszkanie i kapucyni*, Warszawa 1978.
- Dziedzictwo błogosławionego Honorata Koźmińskiego. Jego zgromadzenia po stu latach od założenia*, red. H. I. Szumił, G. Bartoszewski, Warszawa–Sandomierz 1998.
- Gach P. P., *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin 1984.
- Gach P. P., *Zakony franciszkańskie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773–1914*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów 1996.
- Gadacz J. L., *Słownik polskich kapucynów*, t. 1, Wrocław 1985, t. 2, Wrocław 1986.
- Gadacz K., *Kapucyni na ziemiach ruskich*, w: *Zakony św. Franciszka w Polsce w latach 1772–1970*, red. J. R. Bar, cz. 2, *Franciszkanie i kapucyni*, Warszawa 1978.

- Gadacz K., *Koźmiński Florentyn Wacław, imię zakonne Honorat*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław 1970.
- Gadacz K., *Leszczyński Jan Tomasz, w zakonie Prokop*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972.
- Gajewski Stanisław, *Kasata klasztorów w diecezji lubelskiej w roku 1864*, „Roczniki Humanistyczne” 1973, nr 21, z. 2.
- Górecki A., *Współnotowe życie religijne w Królestwie Polskim. Rola i miejsce kobiet w ukrytych zgromadzeniach bezhabitowych*, „Przegląd Powszechny” 2004, nr 322.
- Grzybowski Michał Marian, *Postawa Wincentego Chościak-Popiela, biskupa plockiego, wobec kasaty klasztorów z 1864 r. w jego diecezji*, „Studia Płockie” 1983, nr 11.
- Honorat Koźmiński bł., *Ojciec Prokop kapucyn*, Warszawa 1895.
- Jabłońska-Deptuła E., *Polskie odrodzenie religijne w XIX wieku*, „Więź” 1960, nr 5.
- Jabłońska-Deptuła E., *Próby rozwoju i adaptacji polskich XIX-wiecznych zgromadzeń żeńskich*, „Znak” 1968, nr 18.
- Jabłońska-Deptuła E., *Trwanie i budowa. Honorat Koźmiński kapucyn 1829-1916*, Warszawa 1986.
- Kałowski J., *Uprawnienia nad zakonami udzielone biskupom przez Stolicę Apostolską po 1864 r.*, „Prawo Kanoniczne” 1977, nr 1-2.
- Kumor B., *Historia Kościoła*, t. 7, Lublin 2001.
- Kumor B., *Leszczyński Prokop Jan Tomasz*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. 2, Warszawa 1982.
- Leszczyński P., *Krótki rys życia ś. Feliksa szczególnego patrona chorych dzieci*, Warszawa 1865. – Toż wyd. 2, Warszawa 1887.
- Leszczyński P., *Święta Germana pasterka. Opowiadanie dla ludu*, Kraków 1870. – Toż [wyd. 2], Kraków 1876. – Toż wyd. 2 [popr. 3], Warszawa 1880. – Toż wyd. 3 [popr. 4], Warszawa 1896.
- Leszczyński P., *Święta Zytta służąca. Opowiadanie dla osób w służbie zostających*, Kraków 1877. – Toż wyd. 2, Warszawa 1885. – Toż wyd. 3, Warszawa 1903.
- Leszczyński P., *Żywot św. Benedykta Labra, żebraka, świeżo przez Ojca św. Leona XIII kanonizowanego*, Kraków 1882. – Toż wyd. 2, Warszawa 1887. – Toż wyd. 3, Warszawa 1896.
- Leszczyński P., *Żywot św. Jana Rossi, kapłana rzymskiego, patrona chorych na nerwy, świeżo przez Ojca świętego Leona XIII kanonizowanego*, Kraków 1882. – Toż wyd. 2, Warszawa 1888.
- Leszczyński P., *Żywot św. Klary z Montefalko, tercjarki i augustianki, świeżo przez Ojca świętego Leona XIII kanonizowanej*, Kraków 1882. – Toż [wyd. 2], Warszawa 1888.
- Liguori A., *O modlitwie jako środka otrzymania wszelkich łask od Boga*, tłum. Prokop Leszczyński, Warszawa 1873. – Toż wyd. 2, Warszawa 1886. – Toż wyd. nowe, Chicago 1916; tenże, *O miłości Boga i ufności w przyczynie Maryi*, Warszawa 1874. – Toż wyd. 2, Warszawa 1879. – Toż wyd. 3, Warszawa 1899; tenże, *Sposób ciągłego obcowania z Bogiem*, Warszawa 1874. – Toż wyd. 2, Warszawa 1880. – Toż wyd. 3, Warszawa 1896. – Toż wyd. 3 [popr. 4], Warszawa 1906. – Toż, Detroit 1890.
- Liguori A., *O modlitwie myślniej czyli medytacji*, tłum. P. Leszczyński, Kraków 1876.
- Liguori A., *Uwagi nad Męką Pana naszego Jezusa Chrystusa*, tłum. P. Leszczyński, Kraków 1876. – Toż wyd. 2 pod zmien. tyt., *Uwagi nad tajemnicami Męki Pana naszego Jezusa Chrystusa*, Kraków 1880.
- Mazurek M., Wójcik M., *Honorackie zgromadzenia bezhabitowe w latach 1874-1914 w Królestwie Polskim i Cesarstwie Rosyjskim*, w: *Materiały do historii zgromadzeń zakonnych na ziemiach polskich w XIX i początku XX wieku*, red. H. Dylągowa [i in.], Lublin 1976, s. 201-390.

- Olszewski D., *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1996.
- Orzechowska E., *Własność poklasztorna w diecezji sandomierskiej po ukazie z 8 XI 1864 r.*, „Roczniki Humanistyczne” 1983, z. 2.
- Orzechowska E., *Z działalności patriotycznej bernardynów w Radomiu w dobie powstania styczniowego (1861-1864)*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów 1996.
- Petrani A., *Kasata domów zakonnych w Warszawie w 1864 roku w świetle źródeł rosyjskich*, „Prawo Kanoniczne” 1972, nr 1-2.
- Prejs R., *Leszczyński Prokop, imię chrzestne Jan Tomasz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, Lublin 2004.
- Prejs R., *Maryjne piśmiennictwo o. Prokopa Leszczyńskiego, kapucyna*, „Studia Franciszkańskie” 1988, s. 3.
- Prejs R., *Piśmiennictwo religijne kapucynów Prowincji Polskiej na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, red. J. Walkusz, t. 1, Lublin 2002.
- Prejs R., *Twórczość dewocyjna czy przejaw ultramontanizmu? O pisarstwie o. Prokopa Leszczyńskiego, kapucyna*, w: *Kościół i społeczności. Rewolucje – demokracje – totalitaryzmy. Studia z dziejów XIX i XX wieku*, red. J. Walkusz, Lublin 1993.
- Prejs R., *Z dziejów nabożeństwa majowego w Polsce*, w: *In persona Christi. Księga na 80-lecie Księdza Profesora Czesława S. Bartnika*, t. 1, red. K. Gózdź, Lublin 2009.
- Prejs R., *Zakonnicy franciszkańscy Królestwa Polskiego po kasacie 1864 roku. Dzieje – postawy*, Warszawa 2003.
- Stopniak F., *Koźmiński Honorat Florentyn Jan Wacław*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. 2, Warszawa 1982.
- Szteinke A. J., *Kościół Świętego Antoniego i klasztor Franciszkanów-Reformatów w Warszawie 1623-1987*, Kraków 1990.
- Urban W., Kumor B., Olszewski D., *Dzieje Kościoła w zaborze rosyjskim. Królestwo Polskie i tereny włączone do Cesarstwa Rosyjskiego*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 2, cz. 1, Poznań-Warszawa 1979.
- Werner M., *O. Honorat Koźmiński kapucyn 1829-1916*, współpracownicy: F. Duchniewski, G. Bartoszewski, Poznań-Warszawa 1972.
- Wójcik W., *Tak zwana reforma klasztorów w 1864 roku na terenie diecezji sandomierskiej*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 1971, nr 23.